

XALQ TABOBATI TABIIY PREPARATLARI- FARMATSEVTIK PREPARATLAR O‘RNINI BOSA OLADI(MI?)

Rayimova Madina Murod qizi

Guliston davlat universiteti

Biotexnologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

mr9574082@gmail.com

Raimova Charos Baxrom qizi

Guliston davlat universiteti

“Oziq-ovqat texnologiyalari” kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada farmatsevtik dorilar va xalq tabobati o‘rtasidagi farqlar, ularning afzalliklari hamda cheklovlari yoritildi. Tahlil davomida “Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunning asosiy talablari ko‘rib chiqildi. Farmatsevtik dorilarning ilmiy asoslanganligi va xavfsizlik me‘yorlari ularning ustunligini ko‘rsatib berdi. Xalq tabobatining ayrim usullari yordamchi vosita sifatida qo‘llanishi mumkinligi aytib o‘tildi. Tadqiqot natijasida rasmiy tibbiyot davolash jarayonida eng ishonchli yo‘l ekanligi xulosa qilindi.

Kalit so‘zlar. Farmatsevtika; Xalq tabobati; Dori vositalari; Qonun; Klinik sinov; Xavfsizlik; Tibbiyot; Davolash; Sifat nazorati; Ilmiy yondashuv.

Annotation. This article analyzes the differences, advantages, and limitations between pharmaceutical drugs and traditional folk medicine. The study reviews the main requirements of the Law “On Medicines and Pharmaceutical Activities.” Scientific evidence and safety standards demonstrate the superiority of pharmaceutical treatments. Some elements of folk medicine can be used as supportive methods if applied carefully. The research concludes that official medical treatment remains the most reliable and effective approach.

Keywords. Pharmaceuticals; Folk medicine; Drugs; Law; Clinical trials; Safety; Medicine; Treatment; Quality control; Scientific approach.

Odamlar qadim zamonlardan beri turli kasalliklarni davolash va oldini olish maqsadida o'simliklardan foydalangan. Xalq tabobati asosan dorivor o'simliklarga tayangan bo'lib, ularning tarkibidagi tabiiy birikmalar organizmga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda dunyoda 10–12 ming turdagi dorivor o'simliklar mavjud bo'lib, ularning 1000 dan ortiq turi kimyoviy va farmakologik xossalari bilan tadqiq qilingan.

O'zbekistonda esa 577 tur dorivor o'simlik uchraydi va ulardan 250 turi ilmiy tabobatda ishlatiladi. Dorivor o'simliklarning turli qismlari turli muddatlarda yig'ilib, dorilar tayyorlashda ishlatiladi, masalan, barg, gullar yoki ildizlar. Xalq tabobati va rasmiy tibbiyot o'rtasidagi farq shundaki, barcha xalq tabobati usullari ilmiy jihatdan tasdiqlanmagan. Ko'plab dorivor o'simliklardan antibiotik va fitonsidlarga boy preparatlar olinadi, ular mikroorganizmlar va viruslarga qarshi samarali. Ilmiy tabobatda ishlatiladigan dorivor o'simliklarning aksariyati avval xalq tabobatida sinab ko'rilgan.

Toshkentdagi farmatsevtika zavodlarida o'zbek o'simliklaridan turli dorilar ishlab chiqariladi va ular yurak, oshqozon-ichak, markaziy nerv tizimi kabi sohalarda qo'llaniladi. Shu bilan birga, yovvoyi holda o'sadigan o'simliklarning kamayishi ularni sug'oriladigan maydonlarda yetishtirishni zarur qilmoqda. Shunday qilib, xalq tabobati va farmatsevtik dorilar o'rtasidagi munosabat, ularning ilmiy asoslangan qo'llanilishi va dorivor o'simliklarning ahamiyati dolzarb masalalardan biridir[4].

Shifobaxsh o'simliklar qadimdan inson salomatligini saqlash va turli kasalliklarni davolashda muhim o'rin tutib kelgan. Ularning tarkibidagi tabiiy bioaktiv moddalar organizmga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va turli tizimlarning faoliyatini tartibga solishda yordam beradi. Hozirgi kunda shifobaxsh o'simliklar nafaqat xalq tabobatida, balki zamonaviy farmatsevtik sanoatda ham keng qo'llanilmoqda. Ularning kimyoviy tarkibi va biologik faoliyati ilmiy tadqiqotlar orqali o'rganilgan va samarali dori vositalari ishlab chiqarishda asos sifatida foydalanilmoqda. Misol uchun, digitallardan (yurak glikozidlariga boy

o'simliklardan) yurak faoliyatini tartibga soluvchi preparatlar ishlab chiqariladi, aloe esa yaralarni tezda bitirish va yallig'lanishni kamaytirishda qo'llaniladi.

Shifobaxsh o'simliklarning tarkibidagi alkaloidlar, flavonoidlar, glykozidlar, efir moylari va vitaminlar organizmni turli zararli omillardan himoya qiladi. Ko'pgina o'simliklar immunitetni mustahkamlash, antibakterial va antiviral xususiyatlarga ega. An'anaviy tibbiyotda uzoq yillar davomida qo'llanib kelinayotgan ekstraktlar va infuziyalar zamonaviy klinik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. Farmatsevtik sanoat shifobaxsh o'simliklardan tayyorlangan mahsulotlarni ishlab chiqarishda tabiiy va sintetik moddalarni birlashtirib samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, o'simliklardan olinadigan preparatlar kosmetika va oziq-ovqat sanoatida ham keng qo'llaniladi. Tabiiy manbalardan oqilona foydalanish inson salomatligini mustahkamlashga yordam beradi. Shifobaxsh o'simliklarning farmatsevtik ahamiyati ularning biologik faol moddalari bilan belgilanadi. Hozirgi kunda tabiatdan olingan dorilarga bo'lgan talab ortib bormoqda, bu esa ularni tadqiq qilish va ishlab chiqarishni dolzarb masala qiladi. Shu sababli, shifobaxsh o'simliklarni o'rganish va ularning farmatsevtik imkoniyatlarini kengaytirish muhim vazifa hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, shifobaxsh o'simliklar inson sog'lig'ini saqlash va turli kasalliklarni oldini olishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi[2].

Xalq tabobati va farmatsevtik dorilar o'rtasidagi munosabat bugungi kunda tibbiyotning eng ko'p muhokama qilinadigan masalalaridan biridir. Zamonaviy farmatsevtika sanoati ilmiy tadqiqotlarga asoslangan holda xavfsiz, samarali va sifatli dori vositalarini ishlab chiqaradi, bu xalq tabobatiga nisbatan ancha ishonchli natijalar berishini ko'rsatadi[3].

O'zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi Qonunida dori vositalarining sifati, xavfsizligi va samaradorligi qat'iy nazorat qilinishi shartligi belgilab qo'yilgan. Ushbu qonunning 3-moddasida dori vositalari faqat ishlab chiqaruvchi tomonidan tasdiqlangan retseptura bo'yicha tayyorlanishi va texnologik jarayonlar bo'yicha nazoratdan o'tishi kerakligi qayd etiladi. Bu talablar xalq

tabobatida keng uchraydigan nazoratsiz aralashmalar va noma'lum dozalar bilan keskin farq qiladi. Xalq tabobati ko'plab o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlariga tayanadi, biroq ularning ta'siri doimo ilmiy tasdiqlanmagan bo'lib, noto'g'ri qo'llanilganda xavf tug'dirishi mumkin. Masalan, o'simliklardan tayyorlanadigan damlama yoki qaynatmalarda faol moddaning aniq dozasi belgilanmaydi, bu esa zaharlanish holatlariga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Shuning uchun farmatsevtik dorilar xalq tabobatidan farqli o'laroq, qat'iy standartlashtirish jarayonlaridan o'tadi. Qonunning 6-moddasida iste'molchilarga sifatsiz yoki soxtalashtirilgan dori vositalarini sotish taqiqlanishi belgilab qo'yilgan bo'lib, bu jamoatchilik salomatligini himoya qilishda muhim omil hisoblanadi. Xalq tabobatida esa soxta yoki noto'g'ri tayyorlangan aralashmalarni aniqlash mexanizmi mavjud emas. Farmatsevtik dorilar ishlab chiqarishda laboratoriya sinovlaridan o'tkaziladi, klinik tajribalar bilan tasdiqlanadi, bunda nojo'ya ta'sirlar ham oldindan aniqlanadi. Xalq tabobati esa asosan avloddan avlodga og'zaki o'tgan tajribaga asoslanadi, bu esa zamonaviy talablarni qondira olmaydi. Dori vositalari haqidagi qonunda dorixonalarining ishlash tartibi ham belgilangan bo'lib, bunda mutaxassis farmatsevtlarning mas'uliyati alohida ta'kidlanadi. Xalq tabobati bilan shug'ullanayotgan shaxslar esa ko'pincha tibbiy ta'limga ega bo'lmaydi va bemor holatini to'g'ri baholay olmaydi. Shu sababli rasmiy tibbiyot tomonidan tasdiqlangan dorilar qo'llanishi xavfsizlik nuqtai nazaridan ustunlik qiladi. Biroq xalq tabobatining ayrim usullari yordamchi vosita sifatida foydali bo'lishi mumkin, ammo asosiy davolash vositasi sifatida qo'llash qat'iy tavsiya etilmaydi. Xalq tabobati qadimiy va madaniy meros bo'lsa-da, zamonaviy farmatsevtika dorilari qonuniy me'yorlar asosida xavfsiz va samarali davolash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi Qonunida farmatsevtik mahsulotlarning sifati, xavfsizligi va samaradorligi qat'iy nazorat qilinishi belgilangan bo'lib, bu talablar xalq tabobati vositalarida to'liq ta'minlanmaydi. Farmatsevtik dorilar ishlab chiqarilishidan oldin uch bosqichli klinik

sinovlardan o'tadi, bunda ularning organizmdagi ta'siri, dozasi va nojo'ya oqibatlari ilmiy jihatdan tekshiriladi[1].

Xalq tabobati vositalari esa ko'pincha o'z-o'zidan qo'llanib, aniq dozalash, modda tarkibi va qarshi ko'rsatmalar to'liq o'rganilmagan bo'ladi. Zamonaviy tibbiyotda har bir dori vositasi farmakokinetikasi va farmakodinamikasi bo'yicha to'liq ma'lumotga ega bo'lishi shart bo'lsa, xalq tabobatida bu jarayonlar kuzatib borilmaydi. Aynan shu sababli shifokorlar xalq tabobatini asosiy davolash vositasi sifatida emas, balki qo'shimcha yoki yordamchi usul sifatida qo'llashni tavsiya etadilar. Bundan tashqari, O'zbekiston Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan protokollarga ko'ra, bemorlarga birinchi navbatda farmatsevtik xavfsiz vositalar qo'llanishi kerak. Shuningdek, ko'plab xalq tabobatida ishlatiladigan o'simliklar allergik reaksiya, zaharlanish yoki boshqa dori vositalari bilan nojo'ya o'zaro ta'sir berishi mumkin. Farmatsevtik dorilarda esa bunday xavflarning oldini olish uchun ko'rsatma varaqasida to'liq ma'lumotlar beriladi. Xalq tabobati ayrim hollarda simptomlarni yengillashtirishi mumkin, ammo kasallikni to'liq davolash uchun yetarli emas. Masalan, yallig'lanishni kamaytiruvchi dorivor o'simliklar vaqtincha yengillik bersa-da, infeksiya yoki autoimmun kasalliklarda kuchli ta'sir ko'rsatmaydi. Shu bilan birga, farmatsevtik dorilar tarkibi standartlashtirilgan bo'lib, har bir tabletkada aniq ta'sir qiluvchi modda miqdori mavjud. Xalq tabobatida esa o'simlik tarkibidagi faol modda miqdori mavsum, tuproq, yig'ish va quritish sharoitiga qarab o'zgarib ketadi. Zamonaviy farmatsevtika esa inson salomatligi uchun eng xavfsiz, tozalanib standartlashgan vositalarni ishlab chiqaradi, bu jarayon xalq tabobatida mavjud emas. Shu sababli farmatsevtik dorilar bemorni ilmiy asoslangan, nazorat ostidagi davolash bilan ta'minlaydi, xalq tabobati esa faqat qo'shimcha ko'mak sifatida qabul qilinishi lozim[6].

Xulosa

Farmatsevtik dorilar va xalq tabobati o'rtasidagi farqlar ularning ilmiy asoslanganlik darajasi bilan belgilanadi. Zamonaviy dori vositalari davlat tomonidan tasdiqlangan

me'yorlar asosida ishlab chiqarilishi sababli bemorlar uchun ancha xavfsiz va samaralidir. Xalq tabobati ko'plab qadimiy tajribalarni o'z ichiga olgan bo'lsa-da, ulardan foydalanishda dozalash va ta'sir kuchining nazorati yetarli emas. "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi Qonunda dorilarning sifati, xavfsizligi va klinik sinovlardan o'tganligi majburiy ekani belgilangan. Bu talablar dori qo'llash jarayonida istalmagan nojo'ya ta'sirlarning oldini olishga xizmat qiladi. Xalq tabobati esa ko'proq yordamchi usul sifatida ma'lum darajada foyda berishi mumkin, ammo asosiy davolash vositasi bo'la olmaydi. Zamonaviy farmatsevtika bemorning holatini ilmiy tashxisga asoslangan holda baholaydi, bu esa davolashda yuqori natija beradi. Aksincha, xalq tabobati noto'g'ri qo'llansa, bemor salomatligiga zarar yetkazishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun rasmiy tibbiyot dorilarining ustunligi ularning ilmiy isbotlangan samaradorligida namoyon bo'ladi. Umuman olganda, xalq tabobatini faqat qo'shimcha yordam sifatida qo'llash, asosiy davolashni esa farmatsevtik dorilar orqali olib borish eng to'g'ri yondashuv hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining qonuni dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida toshkent sh. 2016-yil 4-yanvar, o'rq-399-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-noyabrdagi PQ-4891-son qarori "Tibbiy profilaktika ishlari samaradorligini yanada oshirish orqali jamoat salomatligini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
3. Gulshan Olamgirova. "Shifobaxsh o'simliklar va ularning farmatsevtik ahamiyati." . Maqola 2025-yil
4. Orziyeva Oydina Zarifovna. Xalq tabobatida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar "Tibbiyot-2025" jurnali (mart 2025)
5. Sayramov f.b. Xalq tabobati va rasmiy tibbiyotning rivojlanishida dorivor o'simliklarning tutgan o'rnini va dorivor o'simlikshunoslikning rivojlanishi //

O'zbekiston fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. — 2023. — №17. — 20.03.2023.

6. Xolmatov X.X. Farmakognoziya 1-qism. Toshkent: EFFECT-D, 2021. ISBN 9789943-7428-7-1